

Список використаних джерел

1. Арутюнова Н.Д. Метафора и дискурс / Н.Д. Арутюнова // Теория метафоры. – М., 1990. – С. 26-39.
2. «...Віддати зумієм себе Україні»: Листування Трохима Зіньківського з Борисом Грінченком. – К. – Нью-Йорк: «Київська правда», 2004. – 520с.
3. Ермоленко С.Я. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / С.Я. Ермоленко, С.П. Бирик, О.Г. Тодор; за ред. С.Я.Ермоленко. – К.: Либідь, 2001. – 224с.
4. Чижевський Д. Нариси з історії філософії на Україні. – К., 1992. – 283 с.

Summary. Epistolary style provides realization of the necessity to express thoughts, to popularize and uphold the ideas through the letters. Language etiquette of epistolary style depends on the structure of the letter and every letter is considered as a separate accomplished act of communication.

Key words: epistolary style, symbol words, address words, letters, addresser.

УДК 811.161.2'42

Л.Й. Меркотан

МАРКЕРИ ПРЕЦЕДЕНТНИХ ТЕКСТІВ У ДИСКУРСІ УКРАЇНСЬКОЇ ПРОЗИ ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

Стаття присвячена проблемі маркування прецедентних текстів у дискурсі української прози початку ХХІ століття. Здійснено аналіз основних підходів до способів вербалізації репрезентант прецедентних феноменів, зокрема прецедентних текстів. Зроблено спробу класифікації маркерів прецедентних текстів у мові української прози початку ХХІ століття.

Ключові слова: прецедентність, прецедентний текст, прецедентний феномен, маркер, покликання.

Одне з чільних місць у списку мовних категорій, що все більше привертає увагу сучасних лінгвістів, посідає категорія прецедентності, яку тлумачать як «процес відображення в тексті національної культурної традиції в оцінці й сприйнятті історичних подій та осіб, міфології, пам'ятників мистецтва, літератури, творів усної народної творчості» [9, 146]. Вагомий внесок у розробку питань, що пов'язані із категорією прецедентності та її деривативів, зробили такі мовознавці як Д. В. Багаєва, Н. С. Бірюкова, О. С. Боярських, О. О. Ворожцова, І. С. Грабовенко, Л. І. Гришаєва, Д. Б. Гудков, В. В. Джанаєва, І. В. Захаренко, М. Ю. Ілюшкіна, М. І. Косарев, В. Г. Костомаров, В. В. Красних, С. Л. Кушнерук, І. М. Міхальова, О. А. Нахімова, Н. О. Опаленко, Ю. Б. Пікулева, Ю. Є. Прохоров, Г. Г. Слишкін, Ю. А. Сорокін, А. Є. Супрун.

Серед засобів відображення мовної картини світу яскравим показником власне мовних процесів є прецедентний текст. Володіючи великими можливостями у вираженні емоційно-оцінювального ставлення людини до оточуючої дійсності, прецедентні тексти сприяють створенню змістової, виразної картини світу. Більшість дослідників прецедентних текстів базовим вважають визначення, запропоноване Ю. М. Карауловим, який трактує прецедентні тексти як тексти «(1) значущі для тієї чи тієї особистості в пізнавальному та емоційному плані; (2) що мають надособистісний характер, тобто добре відомі широкому оточенню цієї особистості, у тому числі її попередникам і сучасникам; (3) звернення до них відбувається неодноразово в дискурсі цієї мовної особистості» [5, 216].

Важливим моментом вивчення прецедентних текстів є проблема їх упізнання, тобто встановлення лінгвістичних засобів, які вказують на позатекстове походження зазначених мовних одиниць. З метою вирішення цієї проблеми дослідники вводять поняття маркерів (репрезентант) прецедентності. Тому **мета нашої розвідки** – з'ясувати основні підходи до способів вербалізації репрезентант прецедентних текстів, визначити маркери прецедентних текстів у дискурсі української прози початку ХХІ століття та проілюструвати приклади. **Матеріал дослідження** становить корпус текстів української прози початку ХХІ століття, зокрема твори Г. Вдовиченко, Л. Дереша, І. Карпи, Т. Малярчук, В. Шкляра.

У працях Н. С. Бірюкової [1] та О. П. Семенець [11] детально описано різні види маркерів прецедентності, які характерні для вербалізації прецедентних феноменів в політичних і газетно-публіцистичних текстах відповідно. Зокрема, О. П. Семенець виділяє два основних типи мар-

керів прецедентності в газетних текстах: графічний (використання засобів графіки: лапки, три крапки тощо) і текстовий (супровід цитати різними коментарями). Серед текстових – 1) пряма чи непряма вказівка на авторство; 2) точна чи приблизна вказівка на текст-джерело; 3) введення необхідного контексту, важливого для розуміння (наприклад, прецедентної ситуації); 4) вказівка на героя, з чийм іменем пов'язаний той чи інший прецедентний текст; 5) підкріплення прецедентного тексту цитатою з тексту-джерела [11, 131-134].

У своєму дисертаційному дослідженні Н. С. Бірюкова виділяє такі маркери прецедентності: 1) бібліографічне покликання (автор, назва публікації, видавництво, рік видання, сторінка тощо); 2) повне покликання (автор, назва твору, персонаж); 3) покликання на автора; 4) розширене покликання на автора (вказується не тільки прізвище, але й повідомляється про сферу його діяльності, походження, досягнуті успіхи та інші біографічні дані); 5) покликання на назву твору; 6) покликання на героя твору; 7) подвійне покликання (називається герой твору та його автор чи герой твору та назва твору); 8) невизначене покликання (автор у загальному вигляді вказує на джерело інтертекстуальності); 9) інші види покликань на джерело (покликання робиться не на автора, а на особу, певним чином пов'язану з автором); 10) використання лексичних і граматичних показників не зовсім традиційного сенсу імені (такі слова як «новий», «сучасний», «колективний», «другий»); 11) графічні вказівки на прецедентність (лапки, курсив тощо) [1].

Н. Ю. Новохачева виокремлює такі маркери прецедентності: графічні маркери; фонетичні репрезентанти (рими); кореневі маркери; граматичні репрезентанти; структурно-синтаксичні репрезентанти [10, 20-21].

Зафіксований у мові української прози початку ХХІ століття матеріал дає підстави виділити такі маркери прецедентних текстів:

1) покликання на назву твору: *Він тоді боявся, що його підхопить смерч і занесе у незнайоме місце, як у «Чарівнику смарагдового міста»* [2, 13]; *«Оле Лукойє...»* – пробубніла Євка. – *«Не навиджу Скандинавію... А може, і люблю»* [7, 46]; *Пойняла. Енер-джай-зе-е-ер!* – проспівала я для закріплення ноти галерейної пісні *«Ей ухнем»* [6, 45]; *Так, правда. Але діти не винні, як і коні не винні* [6, 134];

2) покликання на ім'я автора: *На своїй білизні і носовичках, які бібліотекарки зголосились мені прати, я почав знаходити вишиті золотими нитками свої ініціали і цитати з віршів Ахматової, Лесі Українки і Ліни Костенко* [8, 278]; *...і вона нізащо не понесе їх на продаж, навіть якщо в хаті не буде ані крихти хліба й жодного тома Еріха-Марії Ремарка* [4, 15]; *Вона дивилась на касети та платівки, підходила до шафи з книжками. Кафка, Іздрік, Берроуз (правда, Вільям, а не Едґар Райз), і Керуак, Маккена і Скворода, Гроф, Уоссон, Перфецький, Бах, Маркес, Воннегут і Андрухович, і Беккет, і Покальчук і купа інших* [4, 77];

3) покликання на ім'я героя: *Викапана Пеппі Довгапанчоха, але старша від книжкової на кілька років* [2, 69]; – *Це справжній Прометей! Він був сином титана Іапета* [2, 179]; *Кароліна озирнулася: поруч із Олею стояла дівчина в круглих окулярах, Гаррі Поттер у картатій спідниці* [3, 41]; *Йогурт помирає. Шлунок в коматозі. Ромео і Джульєта. Спрравжній сум* [7, 54]; – *Точно, – кажу я, – наші імена плюс імена Чайника Лєни, Дарта Вейдера, Шерлока Голмса...* [6, 199]; *Він сидів серед лушпиння, як Пантагрюель* [8, 199]; *Вона була сивою, але малювалася на фіолетово, щоб бути схожою на Мальвіну* [4, 14];

4) покликання на назву твору та ім'я автора: – *«Сестру Кері» шукаєте? – весело озвалась Оля. У неї вдалось «віконечко», одні покупці йшли на вихід, інші щойно лиш заходили. Кароліна здивовано поглянула на неї: про що вона? – Роман Дрейзера, «Сестра Кері», – повторила Оля* [3, 48]; *Завтра о восьмій ранку в програмі «Книжкова хвилинка» вона читатиме уривок з «Лісової пісні» Лесі Українки* [3, 230]; *«Смерть у кредит». Книжка валялась поблизу того, що «туалет». Селін в оригіналі* [7, 20]; *Ласьчина мама розбила в полі її копицю сіна, коли я читала «Знедолених» Гюґо* [8, 185]; *Люблю мармелад і читати античну літературу, зокрема – «Метаморфози» Овідія* [8, 293]; *Насправді ж під атласною суперобгорткою причаїлося «Те, що на споді» – збірка еротичних новелок від Юрка Покальчука* [4, 123];

5) покликання на ситуацію: *На тому піднесенні, що її охопило, могла й два мішки квасолі перебрати, відділивши чорну від білої, і три кущі троянд пересадити, але прийшли Марина з дівчатами, і зупинили цей напад шаленої працездатності* [3, 31]; *Все на мазі – не докопаєшся. Аж тут раптом ця тупа коза Карпа пробігла, хвостиком махнула, всі фаберже побила і тікає в Індію до чувака, котрого знає днів зо п'ять* [6, 267]; – *Поїдемо борозною, яку проклав змій, – я все ще грався у казочки. – А там біля його двору ви мене почекаєте. Я покажу де* [13, 123];

6) покликання на назву твору та ситуацію: – *Якими пересіданнями? – не зрозумів Гордій. – «Аліса», шалене чаювання...* [2, 112];

7) цитата: – *Борітеся – поборете, – насмішувато кривить губи Лідія* [2, 224]; – *І я випадково почувала! Щоб ти знав! І воно мені ду-у-уже сподобалось! Сюсі-пусі. Сю-сю-сю... Гуцулко*

Ксеню, я тобі на трембіті... [3, 80]; *Тепер я знаю, як буває Як буває восени...* А Євка тепер знала, що таке зіпсоване (здеградоване, спаплюжене, похерене, забите, закинуте) мистецтво [7, 32]; *А та Надя і Драп чи Надя і Ганджубас римувалися не сильно, та й у місті Яремча, де ми в купоньці собі зростали, мирне населення надавало стовідсоткову перевагу важкому алкоголю і поняття не мало, що таке марихуана* [6, 12]; – *Всьо, Вася, папа, дуже приємно було тебе побачити! – Я здала назад, бо цей театр, де люди в ньом актьори, вже реально почав діставати* [6, 105]; *Нехай не помічає, мені що до того, – казала я собі. – Він мене обдурич, а я кинула в його корову камінь. Око за око* [8, 66];

8) цитата та покликання на ім'я автора чи героя: *Я, Христіно, про це у Миколи Гоголя читав сьогодні, – Іван Іванович гортає книжку. – Ось. Послухайте! – і з вказівним пальцем вгору: – «Люди, що відбігли, здається, від схованого у самих себе, незбагненого для них світу душі, повертаються у її «предели»* [2, 157]; *Але це, безумовно, буде суд світу цьому, як казав Матвій* [2, 83];

9) цитата, покликання на назву твору та ім'я автора: *Але коли я дивлюся на жінок, яких ніколи по-справжньому не зігрівав мужчина, такі жінки видаються мені нещасними скорботними совами, хоч як би вони вдягалися й хизувалися. Перекинула обкладинку, згорнувши сторінки – їй стало цікаво, що за книжка. «Коханець Леді Чаттерлей». Девід Герберт Лоуренс* [3, 76]; – *Це горілка? – запитала Кароліна. – Ображаєте! – кахикнувши, озвався Олег. – Хіба я можу запропонувати дамі горілку?.. Це чистий спирт! Кароліна недовірливо понюхала келишок. – Горілка! – глянула на Олега з докором. І з подивом – на решту, бо не зрозуміла, чого всі регочуть, обмінюючись швидкими поглядами. Ще раз понюхала. – Це Булгаков, – пояснила Марина. – Олег цитує «Майстра і Маргариту»* [3, 82-83]; *Сиділа, склавши ноги, як козак Мамай або як буддистський монах у медитації, видмухувала чітко й вгору, як пухирці повітря чи мильні бульбашки: «У!.. Вс-Я-ко-го! С-Во-Я!.. Д-о-л-Я!.. І-Св-і-й! Ш-л-Я-х! Ши-ро-ки-Й!..» – і далі, далі, далі вела монолог зі «Сну» Шевченка* [3, 198];

10) графічний: *Що, рідний, «врода моя колишня до тебе мовила» чи пісня зчарувала? – Євка криво всміхнулась і відразу ж збагнула, як уже втомилася криво посміхатися* [7, 22]; – *Мене звуть Тамерлан. Або Там. – Ну от, ще не вистачало тільки «голих онучат»* [13, 60].

Отже, прецедентні тексти є важливим засобом виразності мови художніх творів та невід'ємною частиною когнітивної бази лінгвокультурної спільноти. Як засвідчує аналіз ілюстративного матеріалу, найпоширенішими маркерами прецедентних текстів у дискурсі української прози початку ХХІ століття є покликання на назву твору, ім'я автора та героя твору, цитата, подвійне покликання та графічні вказівки. Перспективними аспектами дослідження є з'ясування типів трансформацій прецедентних текстів у дискурсі української прози початку ХХІ століття.

Список використаних джерел

1. Бирюкова Н. С. Восприятие студентами прецедентных феноменов, используемых в современной политической коммуникации : дис. ... канд. фил. наук : 10.02.01 / Бирюкова Наталья Сергеевна. – Екатеринбург, 2005. – 180 с.
2. Вдовиченко Г. Бора / Галина Вдовиченко ; худож. М. Долгополова. – Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2011. – 240 с.
3. Вдовиченко Г. Купальниця : [роман] / Галина Вдовиченко ; передм. Г. Гудзьо. – Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2012. – 240 с.
4. Дереш Л. Культ : [роман] / Любо Дереш. – Львів: Кальварія, 2006. – 208 с.
5. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность / Юрий Николаевич Караулов. – Изд. 7-е. – М. : Издательство ЛКИ, 2010. – 264 с.
6. Карпа І. Довбо і зло / Ірена Карпа. – Харків : Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2008. – 319 с.
7. Карпа І. 50 хвилин трави / Ірена Карпа // Жовта книга : 50 хвилин трави. Фройд би плакав. Сні Ієрихона [Текст]. – Харків : Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2010. – 320 с.
8. Малярчук Т. Божественна комедія / Худож.-оформлювач О. Г. Жуков. – Харків : Фоліо, 2009. – 825 с.
9. Немирова Н. В. Прецедентность и интертекстуальность политического дискурса / Н. В. Немирова // Лингвистика. Бюллетень Уральского лингвистического общества. – Т. 11. – Екатеринбург, 2003. – С. 146–155.
10. Новохацева Н. Ю. Стилистический приём литературной аллюзии в газетно-публицистическом дискурсе конца XX-начала XXI веков : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / Новохацева Наталья Юрьевна. – Ставрополь, 2005. – 279 с.
11. Семенец О. П. Прецедентный текст в языке газеты : динамика дискурса 50-90-х годов : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / Семенец Ольга Павловна. – С.-П., 2004. – 225 с.

12. Тимофеева Т. Н. Прецедентные феномены в англоязычных научных текстах экономической тематики : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Тимофеева Татьяна Николаевна. – Тамбов, 2008. – 198 с.
13. Шкляр В. Елементал / Василь Шкляр. – 2-ге вид. – Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2013. – 224 с.

Summary. The article deals with the problem of precedent texts marking in the discourse of the Ukrainian prose of the beginning of the XXI century. The analysis of the main approaches to the ways of marker verbalization of the precedent phenomena, including precedent texts, has been realized. The markers of precedent texts in the discourse of the Ukrainian prose of the beginning of the XXI century have been classified.

Key words: *precedence, precedent text, precedent phenomenon, marker, reference.*

УДК 811.161.2'37

Н.В. Мелєкєсцева

ПРЕДИКАТИ ПОЧАТКОВОЇ ФАЗИ БУТТЯ

Стаття присвячена дослідженню предикатів початкової фази буття – предикатів передбуття та предикатів виникнення. Схарактеризовано їхні значеннєві групи, особливості функціонування залежно від семантики суб'єкта буття й описано засоби реалізації в сучасній українській мові.

Ключові слова: *буття, існування, предикати передбуття, предикати виникнення, дієслово, початкова фаза буття.*

Буттєві предикати – предикати наявності / відсутності та їхні семантичні типи – утворюють організаційний центр буттєвих речень і констатують або заперечують факт існування предметів, явищ, подій, а також відображають способи існування фрагмента буття. Буття постає як нестабільний процес, якому притаманна ознака фазовості, що характеризує протікання процесу чи стану в часі та вказує на етапи їх існування: початок, тривання, кінець [7, 7].

Предикати із семантикою екзистенції неодноразово були предметом дослідження російських та українських лінгвістів (Н.Д. Аругюнова [1], Т.В. Булігіна [6], Н.В. Деєва [2], О.І. Леуга [3], Л.І. Лонська [4; 5], О.М. Селіверстова [6], Є.М. Ширяєв [1] та інші). Проте й сьогодні залишається цілий ряд недосліджених питань, зокрема предикати початкової фази буття – предикати передбуття та предикати виникнення, що передують власне буттю, наявності та репрезентують початок існування, зародження певного стану чи процесу, переходу із категорії відсутності в наявність.

Мета наукової розвідки – описати значеннєві групи предикатів початкової фази буття та схарактеризувати засоби їх вираження в сучасній українській мові. Для досягнення сформульованої мети потрібно розв'язати такі основні завдання: 1) здійснити аналіз наявних у лінгвістичній літературі досліджень початкової фази буття на синтаксичному рівні мови; 2) виявити й описати семантику предикатів передбуття та предикатів виникнення; 3) схарактеризувати основні засоби реалізації цих предикатів у сучасній українській мові.

Предикати передбуття об'єднано значенням зародження та наближення до існування чогось у майбутньому, ще до його виникнення, підготовки [4, 13; 7, 10]. У ролі цих предикатів функціонують дієслова з семантикою:

– передбуття, виокремлені за семою «невизначеної віддаленості від фази виникнення» (*загрожувати* (про щось страшне, неприємне – сліпота, смерть, небезпека, каторга); *задумуватися, затіватися, готуватися* (якась подія); *назрівати* – наблизитися, ставати неминучим (суперечка); *намічатися/намітитися* – передбачитися, плануватися (конфлікт, будівництво); *передбачатися (передбачуватися)* – очікуватися (про які-небудь явища, події); *плануватися* (збори, поїздка, зустріч); *світити* (перен.) – розраховувати на успіх в чомусь, мати надії на щось (про бажане); *усміхатися, наклывуватися* (перен.) – бути можливим у недалекому майбутньому (перспектива); *чатувати, підстерігати* (про лихо, злидні); *чекати (очікувати, ждати)* – бути неминучим для когось-небудь у майбутньому (доля, неприємність, смерть)): *Улас відчував, що в його душі назріває великий злам* (Г. Тютюнник, 53); *Як винагорода за це на неї чекає поїздка до Угор-*